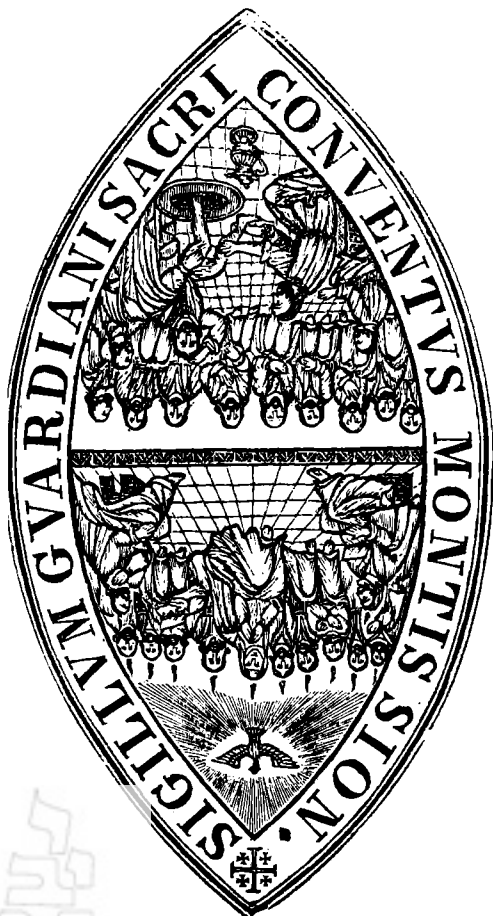

הפראנציסקאנים בעלי ה'קוסטוריה' ויהודי ירושלים בשלהי ימי הביניים*

סילביה שיין

לייסוד ה'קוסטוריה' הפראנציסקאנית
בארץ-הקודש ולהתישבותם של
בעליה באמצע המאה הי"ד בירושלים
היו השלכות מרחיקות לכת מבחינת
מעמדה של עיר-הקודש בנצרות.

בעלי ה'קוסטוריה' עיצבו במידה רבה את דימויה של ירושלים בקרב הנצרות המערבית. יתר על כן, בתקופה שבה היתה ירושלים אחד המוקדים החשובים ביותר (ואולי החשוב שבהם) של עלייה-לרגל, עיצבו הפראנציסקאנים את תדמית יהודי ירושלים באירופה.

הופעתם של 'האחים הקטנים' של פראנציסקוס הקדוש בירושלים היתה פועל-יוצא משאיפתם להכטיח את נוכחות הפולחן הלאטיני במקומות המקודשים במסורת הנוצרית בעיר. בעקבות משא-ומתן, שראשיתו בתחילת המאה הי"ד, בין שליטי המערב ובין סולטאני מצרים, זכו הפראנציסקאנים בשנת 1333 להיתר מטעם הסולטאנים להתיישב בהרציון; כמו כן קיבלו פיקוח על חדר 'הסעודה האחרונה' (Coenaculum), על קאפלת 'רוח הקודש' (Spiritus Sanctus) וקאפלת תומאס הקדוש בהרציון. הם אף זכו ברשות להקים לעצמם מקום-מגורים ככנסיית-הקבר ולקיים שם את פולחנם. מסכת-זכויות זו שימשה בסיס להקמת 'משמר ארץ-הקודש' (Custodia Terrae Sanctae), ששמו מורה על הכוונה להציב מעין שומרים לאטיניים על המקומות

* על-פי הרצאה שהושמעה בכנס חוקרים על 'היישוב היהודי בארץ-ישראל בימי-הביניים', שנערך ביד יצחק בן צבי, ירושלים, 19-20 במאָרס 1980. המחקר מתבסס על חומר אליו הגעתי במסגרת איסוף מקורות לספר הישוב, חלק ג', הנמצא בהכנה ביד יצחק בן צבי בירושלים.

המקודשים. בשנת 1342 הצליחו הפראנציסקאנים להשיג דריסת-רגל גם בכנסיית מרים מעמק יהושפט' בנחל-קדרון ובכנסיית-המולד שבבית-לחם. בשלהי החקופה הממלוכית שהו במנזר הר-ציון 24 נזירים לערך, שניים אחרים השתכנו דרך קבע בכנסיית-הקבר כדי לטפל שם במנורות ולשרת את המזכחות השמורים שם לכנסייה הקאתולית. עוד כתריסר נזירים חיו בכנסיית-המולד שבבית-לחם.¹

התבססותם של הפראנציסקאנים בירושלים ובסביבותיה היתה, ללא ספק, גורם מעודד לתנועת העלייה-לרגל לירושלים. מנזרם של האחים הקטנים בהר-ציון שימש לאירוח צליינים רמי-מעלה ואף אכסניה לכל הנזירים הקאתוליים שהזדמנו לעיר.² ואולם חשיבות ה'יקוסטודיה' חרבה בהרבה מן התחום הצר של הדאגה והטיפול בצליינים בירושלים. לפראנציסקאנים, כנציגיו היחידים של המערב הקאתולי בירושלים שישבו דרך קבע בעיר, היתה השפעה עצומה על הנוסעים שביקרו בעיר ובהכרח גם על התרשמותם של הצליינים, כפי שזו משתקפת בסיפורי המסעות (ה-*itineraria*) שלהם. חיבורים אלה נכתבו לזכר צליינותם וכמדריכים לצליינים שעתידיים היו לעלות אל עיר-הקודש. רבים מן הצליינים היו בעצמם פראנציסקאנים. יש שהתארחו במשך זמן שהותם בעיר במנזר הר-ציון. כולם הודרכו בביקורם בעיר על-ידי מורי-דרך פראנציסקאנים. מסלול העלייה-לרגל בירושלים, שבו הובילו 'האחים הקטנים' את הצליינים, היה שונה מדרכו של הצליין טרם בואם של האחים לעיר. הנזירים הם שקבעו מחדש, במהלך המאות ה'י"ד והט"ו, את מה שאפשר לכתוב 'הגיאוגרפיה הקדושה' של ירושלים. זו החלה להתמקד בהשפעת הפראנציסקאנים בסיפורי סבלו וצליבתו של ישו וחיי מרים אמו, כפי שהם מתוארים כברית החדשה ובספרים החיצונים של הנצרות. התרבות זו בצליבה באה לידי ביטוי בקביעת התחנות של דרך הצלב, קביעה שהשתמרה ביסודה עד עצם היום הזה. ירושלים, גיא-החזיון של הצליבה, היתה מקום שבו יכול היה המאמין הנוצרי להזדהות עם סבלו של ישו יותר מאשר בכל מקום אחר. בהרבעת נחלשו והלכו המסורות של הברית הישנה, השאובות מן התנ"ך. ירושלים החלה להופיע ככתבי הצליינים בתור ירושלים של הברית החדשה. מקומותיה הקדושים הועברו עתה בידי הפראנציסקאנים מעין תהליך חדש של ניצור.³

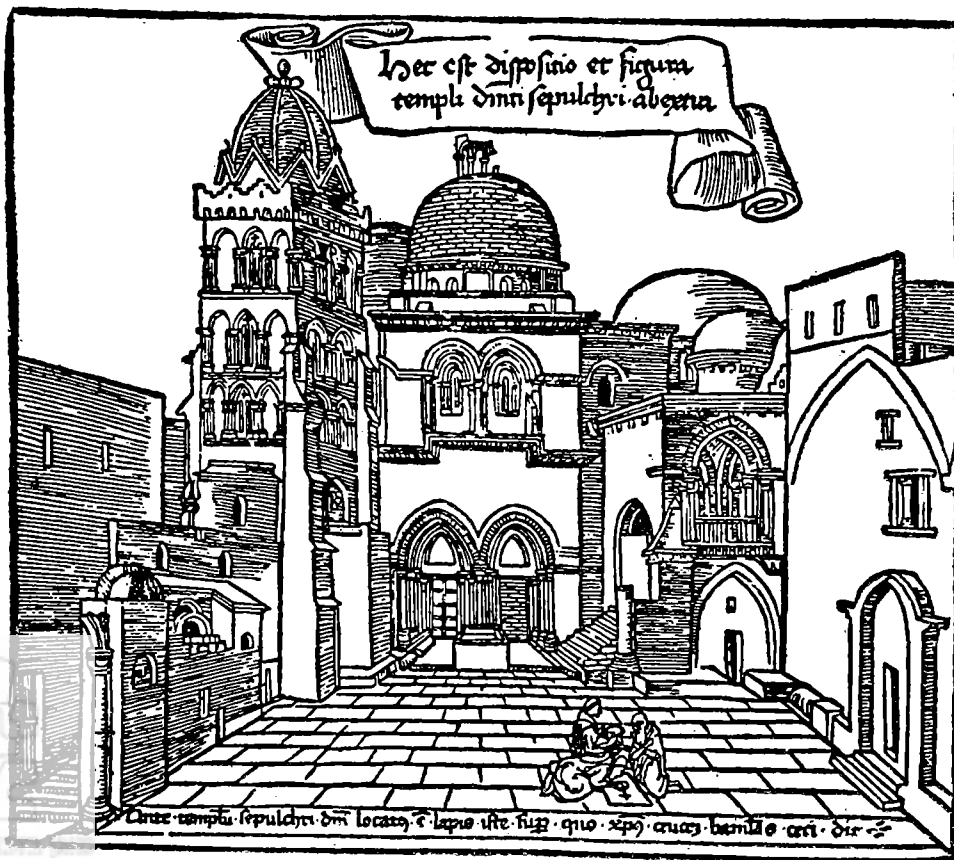
היעלמותן של המסורות המקראיות מן הגיאוגרפיה הקדושה של ירושלים (כניגוד לארץ-ישראל ככלל, ששם נשאר המסורות המקראיות ברובן על כנן) היתה ללא ספק תוצאה של ההסברה

1 ראה: G. Golubowich, *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell' Oriente Franceseano*, IV, Quaracchi 1906, pp. 21-39, 52-59, 185-187, 232-237, 309-314; L. Lemmens, *Die Franziskaner im Heiligen Lande, I: Die Franziskaner auf dem Sion, 1336-1551*, Münster 1916, esp. pp. 27-39. 164-188; סילביה שיין, 'ירושלים בפרספקטיבה הנוצרית בשלהי ימי הביניים', בתוך: 'י' פראוור (עורך), ספר ירושלים, ג' (בדפוס).

2 ראה: למנס, שם, עמ' 195-164; H.F.M. Prescott, *Jerusalem Journey—Pilgrimage to the Holy Land in the Fifteenth Century*, London 1954, pp. 118-119. הפראנציסקאנים אף קיימו בית-מחסה לצליינים על דרך ירושלים ברמלה. ושם קיבלו את פני הצליינים שהיו מגיעים ארצה דרך יפו והיו מעלים אותם משם לירושלים. בית-מחסה זה נבנה במימונו של פיליפ הטוב מבורגונד במאה ה'ט"ו. ראה: למנס, שם, עמ' 123-119.

3 ראה: S. Mahl, 'Jerusalem in mittelalterlicher Sicht', *Die Welt als Geschichte*, XXII (1962), pp. 11-26; B. Dansette, 'Les pèlerinages occidentaux en Terre Sainte: une pratique de la "Dévotion moderne" à la fin du Moyen Age? Relation inédite d'un pèlerinage effectué en 1486', *Archivum Franciscanum Historicum*, LXXII (1979), pp. 106-122. (לעיל, הערה 1).

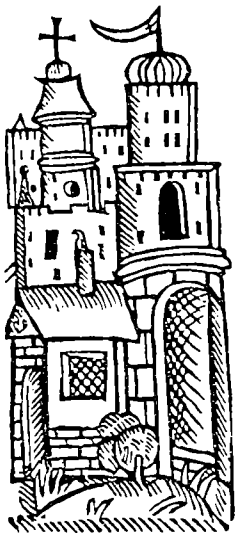

כנסיית הקבר הקדוש
בסוף המאה ה־13

הפראנצ'סקאנית שכוונה להבלטת נוצריותה של העיר. מה היו הגורמים למדיניותם זו? אפשר להסבירה במונחים של האדיקות הפראנצ'סקאנית וזו של ימי-הביניים המאוחרים, שהתמקדה במושג 'חיקוי המשיח' (Imitatio Christi)⁴. ואולם, יש סימנים ברורים לכך שמדיניותם זו של בעלי ה'קוסטודיה' היתה מכוונת גם נגד היהודים, ולכן יש לראותה במסגרת התייחסותה ליהודים בירושלים. אין להתעלם מן העובדה שנוכחות של יהודים בירושלים הוותה בעיה שבעלי ה'קוסטודיה' נאלצו למצוא לה פתרון או הסבר כלשהו. המאמצים למצוא פתרון מצאו את ביטויים בשלושה מישורים: (א) הדגשת מצבם הבזוי והמושפל של יהודי ירושלים, כהוכחה ועדות לפשעם כרוצחי ישו; (ב) מסע-תעמולה של בעלי ה'קוסטודיה' באירופה נגד יהודי ירושלים כמתחרים על המקומות המקודשים לשתי הדתות בעיר; (ג) טשטוש עברם היהודי של המקומות המקודשים לשתי הדתות בירושלים.

ההסברה הפראנצ'סקאנית בדבר המקומות הקדושים בירושלים, כפי שבאה לידי ביטוי בכתבי ה'קוסטודיה' ובכתבי הצליינים, הדגישה את היסוד החשוב ביותר באנטישמיות הנוצרית והוא — הדימוי של היהודים כרוצחי ישו. מעשה השחזור המפורט והמדוקדק של סבלו של ישו ושל פרשת

4 ראה: E. Delaruelle, 'La spiritualite aux XIVe et XVe siècles', *La Piété Populaire au Moyen Age*, Torino 1975, pp. 401-412; *idem*, 'Deux guides de Terre Sainte aux XIVe et XVe siècles', *ibid.*, pp. 547-553; P.B. Bagatti in *Niccolo of Poggibonsi—A Voyage Beyond the Seas (1346-1350)*, Eng. trans. T. Bellorini & E. Hoade, Jerusalem 1945, pp. XIX-XX

צליין אנגלי
מראשית המאה הט"ז

צליבתו תוך כדי זיהוי שיטתי של המקומות הקדושים הקשורים בהם, הביאה לכך שהצליין המבקר בירושלים יכול היה להזהרות כל כולו לא רק עם ימיו האחרונים של המשיח, אלא גם לעמוד על חלקם של היהודים בצליבתו. את פרטי הפשע, אותם למד בשעה שעבר, בהדרגת הפראנציסקאנים, בדרך הייסורים על תחנותיה ובעת 'הסיבוב הקדוש' של כנסיית הקבר, היה הצליין מביא עמו בשובו לאירופה. כך נוסף נדבך חדש לאנטישמיות האירופית.⁵ המסקנה שהתבקשה מן ההסברה של בעלי הקוסטודיה הייתה כי בירושלים, שבה חטאו היהודים את חטאם הגדול, הם חייבים להיענש יותר ולהיות מושפלים יותר מאשר בכל מקום אחר בעולם. כך גם הוצגו יהודי ירושלים בתעמולה הפראנציסקאנית. פראנציסקו סוריאנו, למשל, ששימש בסוף המאה הט"ו ובתחילת המאה הט"ז פעמיים כראש הקוסטודיה (1496-1493; 1513-1516), ולכן גם ביטא את קו-ההסברה הרשמי של הקוסטודיה, תיאר את יהודי ירושלים במלים אלה:

הכלבים... נדרסים, מוכים ומעונים, כפי שמגיע להם. הם חיים בארץ זו כתנאי כניעה ששום מלים אינן יכולות לתאר. ודבר מאלף הוא כי בירושלים, ששם חטאו את החטא שבעטייו התפזרו בעולם כולו, אלוהים מעניש אותם יותר מאשר בכל מקום אחר בעולם... המוסלמים מתייחסים אליהם כמו אל כלבים. אף כופר לא יגע בידו ביהודי פן יטמא עצמו, אך כשמתעורר בהם (במוסלמים) רצון להכותם, הם חולצים את נעליהם ומלקים בהם (ביהודים) על הזקנים והשפמים שלהם. הרעה הגדולה ביותר לאיש היא שמישהו קורא לו 'יהודי'... ואלמלא היו מקבלים תמיכות מיהודי העולם הנוצרי הם היו גוועים מרעב, ככלבים.⁶

5 ראה החיבורים הנזכרים בהערה 4 לעיל; וראה גם: 'La voyage de Pierre Barbatre a Jérusalem en 1480', ed. P. Tucoo-Chala & N. Pinzuti, *Annuaire Bulletin de la Société de l'Histoire de France. Années 1972-1973*, Paris 1974, pp. 132-139; 'Le récit du voyage de 1486', ed. B. Dansette, 'Les pèlerinages' (above, note 3), pp. 339-358

6 Francesco Suriano, *Treatise on the Holy Land*, Eng. trans. T. Bellorini & E. Hoade, Jerusalem 1949, pp. 101-102; נ' שור, 'היישוב היהודי בירושלים במאות הט"ו-י"ח על-פי כרוניקות פראנציסקאניות וכתבי נוסעים קתוליים ופרוטסטנטים', בתוך: א' כהן (עורך), פרקים בתולדות ירושלים בראשית התקופה העות'מאנית, ירושלים תשל"ט, עמ' 347-346.

פליקס פאבר הדומיניקאני, שביקר בירושלים בשנת 1480 וכמו כן בשנת 1483, התייחס ליהודי ירושלים בדומה לסוריאנו. לדבריו כל העמים מתייחסים אליהם כאל מקוללים; עד כדי כך שהמצב האומלל שבו הם נתונים והבוז כלפיהם השפיעו על בינתם.⁷

ואולם, ייחודם של יהודי ירושלים כהתגלמות חיה של רוצחי המשיח, אנשיו של יהודה איש-קריות, וגוזלי גופת מרים אם ישו, מיטשטש מעט כשמדובר ביחסם של בעלי ה'קוסטודיה' ליהודים כמתחרים על השליטה במקומות הקדושים שבעיר. שכן, כאן מופיעים לצד היהודים גם מתחריהם האחרים של הפראנציסקאנים, הנוצרים הלא-קאתוליים. מבחינה זו בולט הדמיון בין יחס ליהודים ובין יחס לנוצרים הלא-קאתוליים. כך, למשל, בהוראות שאותן נהגו האחים הפראנציסקאנים לקרוא לפני הצליינים בבואם לארץ הם הוזהרו 'מפני יהודים גרמאנים שכל תכליתם בחיים לרמות את הנוצרים ולשרוד מהם את כספם'. ועוד נאמר באותן ההוראות, כי 'יש להיזהר מן הנוצרים המזרחים שיש להם פתות מצפון מאשר אפילו ליהודים ולסאראצנים'.⁸ עם נפילת קונסטנטינופול בשנת 1453 החלו כותבי האיטינרריה להשוות גם את היוונים-האורתודוקסים ליהודים. מחבר אנונימי שכתב בשנת 1486 בקירוב סיפר על היוונים-האורתודוקסים כי מצבם עתה כשל עבדים או משלמי מס לוונציאנים, לתורכים או לסולטאן, והם ירדו עד למעמדם של היהודים.⁹ סוריאנו התייחס ליוונים-האורתודוקסים כאל האויב העיקרי של הכנסייה הקאתולית, ולדבריו 'הם נשלטים בידי התורכים ומפוזרים בעולם כולו, כמו היהודים'.¹⁰

חששם של בעלי ה'קוסטודיה' מפני היהודים בירושלים נבע לא מעט, כנראה, מן השמועות שחזרו ונשנו במהלך המאה ה-15 בדבר תכניותיהם של היהודים להשתלט על ארץ-הקודש. שמועות אלה ינקו, ללא ספק, מן הציפיות המשיחיות של יהודי אירופה, מכאן, ומתנועות העלייה לירושלים לאחר גזירות קנ"א (1391), וגידול היישוב היהודי בעיר, מכאן.¹¹ חששות הפראנציסקאנים מפני היהודים גברו בעקבות ניסיונם של יהודי ירושלים לקנות את מקום הקבר המיוחס לדוד המלך בהר ציון, הוא מקום-מושבם של בעלי ה'קוסטודיה' בעיר. הקבר הקדוש נמצא בקומה התחתונה של ה'קאנקולום', מתחת לקאפלה של רוח-הקודש. בשנת 1427, לערך, פרצו שמועות שהיהודים רוצים לרכוש את המקום ולהקים בו בית-כנסת. בעקבות מסע-תעמולה של בעלי ה'קוסטודיה' באירופה, שבו תוארו הרדיפות שסבלו הפראנציסקאנים מידי הסאראצנים כמעשה 'ההסתה האויבת והשפלה' של יהודי ירושלים, יצאה — ב-1428 או ב-1429 — פקודה שאסרה על קברניטים להעביר ארצה יהודים. תקופת האיסור היתה קצרה ונמשכה כנראה רק עד 1431. אולם, הפרשה התחדשה בראשית

7 ראה: *The Book of the Wanderings of Brother Felix Fabri (sic), Palestine Pilgrims' Text Society*: Bernhardt von Breitenbach, *Reyss ins Heilige Landt*, IX-X, London 1893, p. 391. הוא אומר, ש'כומן הזה [1483] גרים בירושלים יהודים משני המינים [גברים ונשים] קרוב לחמש מאות', ומוסיף ש'הסרצנים והברברים ורופים ומכזים אותם [יותר] מכל העמים האחרים'. ולהערכה זהה בדבר גודלו של היישוב היהודי בירושלים ראה: Felix Fabri, *PPTS*, IX-X, p. 226; Walther Guglingensis, *Itinerarium*, Tübingen 1892, p. 304 (לעיל, הערה 6), עמ' 345.

Felix Fabri, *PPTS*, VII-VIII, p. 253 8

'Le Récit du voyage de 1486' (above note 5), p. 359 9

סוריאנו (לעיל, הערה 6), עמ' 85: 'הם [היוונים-האורתודוקסים] נשלטים על-ידי התורכים ומפוזרים בעולם כמו היהודים'. 10

11 ראה: 'הקר', 'עלית יהודי ספרד לא"י וזיקתם אליה בין קנ"א (1391) לפנ"ב (1492)', שלם, א (תשל"ד), עמ' 105-156; ב' דינור, 'תנועת עליה מספרד לא"י אחרי גזירת קנ"א', ציון, לב (תשכ"ז), עמ' 161-174.

שנות החמישים של המאה היא, כאשר אמנם נלקח מקום קבר דוד מידי הפראנציסקאנים, ביוזמת שליט מצרים; בשנת 1455 הקאפלה של רוח הקודש נחרבה ומקום הקבר היה למסגד. הפעם לא היתה ידם של היהודים בעניין, ואף על-פי-כן תלו בהם הנוצרים את האשמה. סוריאנו מעיד כי סיבת החורבן היו הכלבים היהודים משום שאמרו לסאראצנים שמתחת לקאפלה נמצא קברו של דוד הנביא. בשנת 1464 נבנתה, באישור הסולטאן, הקאפלה מחדש. הבניה מומנה בידי פיליפ מבורגונד, מן הפטרוניים הגדולים של הפראנציסקאנים של ירושלים במאה הט"ו. קאפלה חדשה זו נהרסה, אולי בעקבות הסתה של היהודים, בשנים 1467-1468. לפיכך חודש האיסור על העברת יהודים באוניות לארץ-ישראל. איסור זה פג כוחו כנראה ב-1486-1487.¹² מסתבר אפוא, כי מסע-התעמולה של הפראנציסקאנים נגד עלייתם של יהודים לארץ-הקודש מקורו בחששם מפני כוונתם של היהודים בירושלים להשתלט על המקומות-הקדושים לשתי הדתות, כוונה שבאה לידי ביטוי מעשי בניסיון היהודים לרכוש את מקום קבר דוד בהר-ציון ולדחוק משם את רגלי הפראנציסקאנים.

דרך פעולה אחרת שנקטו בעלי 'הקוסטוריה' נגד תחרותם של היהודים במקומות-הקדושים היה ניסיונם לטשטש את העבר היהודי של המקומות המקודשים לשתי הדתות. אפשר לומר, שבתקופה שבה לא יכלו עוד 'לטהר' את ירושלים מיהודיה, כמו שעשו בתקופה הביזאנטית או הצלבנית, והעיר לא היתה עוד סגורה ליהודים, ניסו בעלי 'הקוסטוריה' ל'טהר' את המקומות הקדושים בעיר מעברם היהודי. הדוגמה הבולטת ביותר היא הר-הבית. בתקופה הצלבנית התמקדו בהר מסורות המקרא והברית החדשה, ואילו מסוף המאה הי"ד עבר המקום מעין תהליך של 'ניצור' מחדש, על טהרת האוואנגליונים. ההר, שהכניסה אליו נאסרה בתקופה הממלוכית הן על יהודים הן על נוצרים, היה עתה לחלק מן המחזור ה'מריאלי', כלומר סיפור חיי מרים אם ישו, על-פי מסורות המעוגנות בכרית החדשה ובספרים החיצונים של הנצרות. כך, למשל, מסגד אל-אקצה — הוא 'מקדש-שלמה' הצלבני שבתקופת שלטון הצלבנים בעיר לא יוחד לו שום מקום במסורת — היה במאה הט"ו לכנסיית הצגת גבירתנו, למקום הצגתה של מרים במקדש. הדגשת נוצריותו של הר-הבית לעומת יהדותו באה לידי ביטוי גם בעובדה שהמסורות המקראיות הרבות שהתרכזו בתקופה הצלבנית בבניין הגדול השני בהר, כיפת הסלע, 'מקדש האדון' הצלבני, עזבו עתה את המקום ופינו את מקומן למסורות חדשות שמקורן בכרית החדשה.¹³

ואולם ליחסם של הפראנציסקאנים, בעלי 'הקוסטוריה', כלפי היהודים בירושלים גם צד נוסף שאין להתעלם ממנו: חיי היום-יום. מבחינה אידיאולוגית הוצגו אמנם יהודי ירושלים כטמאים ומטמאים וכמי שמאיימים על פיקוחם של הפראנציסקאנים על המקומות הקדושים בעיר. בחיי היום-יום מאידך היה מגע מתמיד בין בעלי 'הקוסטוריה' והצליינים הנוצרים ששהו בעיר ובין היהודים; לא זו

12 י' פראוור, 'מנזר הפראנציסקאנים ב'הר-ציון' ויהודי ירושלים במאה הט"ו, ידיעות החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, יד (תשל"ח), עמ' 15-24; שור (לעיל, הערה 6), עמ' 347 והערה 12.

13 סוריאנו (לעיל, הערה 6), עמ' 110-111; *Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff*, ed. E. von Grootte, Köln 1860, pp. 180-181; *The Travels of Martin Baumgarten*, Eng. trans. A. Churchil, *Collection of Johanniss: Voyages and Travels*, I, London 1744-1746, p. 463. על הר-הבית בתקופה הצלבנית ראה, למשל: *Wirzburgensis descriptio Terrae Sanctae*, ed. T. Tobler, *Descriptiones Terrae Sancta*, Leipzig 1874, pp. 116-131; *Theodorichi Libellus de Locis Sanctis*, ed. T. Tobler, Paris 1865, pp. 38-41, 46-48.

בלבד, אלא שאפשר לדבר אף על מגעים ידידותיים ביניהם. רוכלים יהודים סיפקו מזון לצליינים ששהו באכסניית העולים-לרגל שבשטח רובע מסדר יוחנן הקדוש לשעבר, מול הכניסה הדרומית לכנסיית-הקבר;¹⁴ היו מבין הצליינים שהתגוררו בתקופת שהותם בירושלים בבתי יהודים.¹⁵ יהודים שימשו אף מורי-דרך לצליינים, לעתים בירושלים עצמה, ובעיקר במסעותיהם ביהודה ובשומרון.¹⁶ פליקס פאבר מספר על שני יהודים אשכנזים עניים שהיו מלווים, תמורת תשלום, את העולים-לרגל שבאו לשוק על מנת לקנות שם את הדרוש להם. ועוד מספר פאבר על סעודה שנערכה באכסניית הצליינים בירושלים, שנטלו בה חלק שני פראנציסקאנים, סאראצני אחד, ממלוכי אחד ושני יהודים. לדברי פאבר, 'היתה הסעודה שמחה, גם אם היינו שונים בדתינו ובמנהגנו'.¹⁷

*

אפשר לומר אפוא, כי האדיקות הפראנציסקאנית המיוחדת, על שום שהתרכזה בסבלו של ישו בשעותיו האחרונות על-י-אדמות, הדגישה והבליטה את תפקיד היהודים בתור רוצחי ישו ואף זיהתה באופן מדוקדק יותר מאשר אי-פעם את השלבים השונים של הפשע מבחינה גיאוגרפית. בעיית נוכחותם של רוצחי ישו בעיר-הקודש דרשה בהכרח פתרון והדרך נמצאה בהצגת יהודי ירושלים כמושפלים כאן יותר מאשר בכל מקום אחר בעולם. לדברי הפראנציסקאנים מצבם בירושלים מסמל גם את מצב העם היהודי כולו, שהוא העונש שנגזר עליו בגלל רצח משיחם. כך יכלו בעלי ה'קוסטודיה' להשלים עם קיום היישוב היהודי בירושלים. לעומת זאת ניסיונותיהם של הפראנציסקאנים לשים מחסומים להתיישבות יהודי אירופה בירושלים נבעו מחששם שהיהודים ינסו להשתלט על המקומות המקודשים לשתי הדתות בעיר. עובדה זו מסתברת אף מההדים שזכתה להם עלייתם של יהודים מאירופה לירושלים בשנים 1440-1447. המלומד האנגלי איש אוקספורד תומאס גאסקוין (Thomas Gascoigne), כתב באותו זמן:

היהודים המתקבצים שם [בירושלים] מארצות שונות מאמינים כי הם עתידים לנצח את הסאראצנים, את הפאגאנים ואת הנוצרים; ולאחר שתיבנה ירושלים של זהב וייבנה מקדש ה' (Templum Domini), אומרים הם כי המשיח שלהם, כלומר האנטי-כריסטוס יבוא לירושלים להיכל קודשו.¹⁸

- 14 ראה: *Itinerarium Terrae Sanctae* (ca. 1350-1362), ed. L. Conrady, *Vier Rheinische Palaestina* — *Pilgerschriften*, Wiesbaden 1882, p. 23; פליכס פאבר *PPTS* (לעיל, הע' 7), VII-VIII, עמ' 286. הצליינים נהגו אף לקנות יין מיהודי ירושלים. ראה: שם, ט-י, עמ' 192.
- 15 Peter Fassbender, *Bedvarit nah dem heiligen grabe zu Jerusalem (1492)*, ed. R. Röhricht-H. Meissner, *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Lande*, Innsbruck 1880, p. 257 (לעיל, הערה 6), עמ' 347-348.
- 16 ראה: *Jacomo da Verona, Liber Peregrinationis (1335)*, ed. R. Röhricht, *Revue l'Orient Latin*, III (1885), p. 224; Felix Faber, *PPTS*, IX-X, pp. 129-130; על יהודי א"י במאה הי"ד, ידיעות החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, ד (תרצ"ו), עמ' 27-32; הנ"ל, 'עליה אשכנזית, ידיעת הארץ והערצת שילה במאה הי"ד', לחקר ארצנו עבר ושרידים, תל-אביב תשי"ד, עמ' 129-133.
- 17 Felix Faber, *PPTS*, IX-X, pp. 108-132
- 18 מצוטט על-פי ב"ז קדר, 'לתולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל בימי הביניים', תרכ"ץ, מב (תשל"ג), עמ' 417. אשר להאשמות שהועלו נגד היהודים בדבר חכיותיהם להשתלט על ארץ-ישראל וירושלים ראה גם: Felix Faber, *PPTS*, VII-VIII, pp. 129-130; IX-X, p. 201; Arnold von Harlf' (above, n. 13), p. 129. שור (לעיל, הערה 6), עמ' 348.